

Takács Róbert

„A jó tanuló felel”

A magyar külpolitika a Helsinki utáni nemzetközi sajtó- és információs vitákban (1975–1983) I. Helsinkitől Belgrádig*

Az 1975-ös Helsinki Záróokmányt, az 1945 utáni európai *status quo* rögzítését – akkor és ott – a szovjet diplomácia sikerének tartották. Annak harmadik kosara azonban az emberek és az eszmék szabad mozgásának kimondásával, illetve azzal, hogy az emberi jogok tiszteletben tartását a nemzetközi kapcsolatok egyik alapszabályaként ismerte el, a nyugati hatalmaknak adott támadási felületet az államszocialista országok ellen. A fenti körbe tartoztak az újságírók utazási lehetőségeit, munkafeltételeit, a nyugati sajtó elérhetőségét is magukban foglaló „információs kérdések” is. Ezek a szovjet blokk országai számára alapvetően kedvezőtlen ügyek a hidegháborús ideológiai küzdelem egyik fontos csataterévé léptek elő az 1975 utáni nemzetközi politikában. E tanulmány azt követi nyomon és elemzi a belgrádi utókonferencia 1978-as befejezéséig, hogy a magyar külpolitika miképp viszonyult a sajtóval és a médiával kapcsolatos konfliktusos témákhoz, képes volt-e kilépni egy defenzív alapállásból, és hogyan illesztette az információs terület kérdéseit a harmadik kosár számára kiemelt ügyeivel kapcsolatos törekvéseihez.

Kulcsszavak: belgrádi konferencia, harmadik kosár, Helsinki Záróokmány, hidegháború, információs kérdések, kulturális csere, madridi konferencia, magyar külpolitika, médiakapcsolatok, nyugati sajtó elérhetősége

Bevezetés

„Beismerik a hivatalosak, hogy Magyarország erősen függ (*leans heavily*) a nyugati technológiától, hiteltől és kereskedelemtől. Ezt, – nyugattal való kapcsolatait – szeretné szélesíteni Kádár, mert az ország prosperitásának ez a lényege. A magyar bankárok, tervezők és üzletemberek sokkal szabadabban érintkeznek és beszélnek a nyugati partnerokkal, mint a politikusok. Külön megemlíti Pick, hogy a nyugati újságok kaphatók, de csak a nagy szállodákban!!! (,de cenzúra nincs?!), a színházak, kabarék szókimondók. Nagyszámban jönnek be nyugati könyvek stb. Igaz, mondja a cikk, íratlan jogszabály, hogy a szovjetot nem szabad nyíltan kritizálni, a fontosabb híreket megszűrve hivatalosan adják.” – így számolt be a Hella Pick osztrák-brit újságíró Washington Postban megjelent, Magyarországról szóló öthasábos cikkéről 1976-ban a *Californiai Magyarság*.¹ A Helsinki Záróokmány aláírása után egy évvel készült – alapvetően árnyalt és pozitív – helyzetkép jól mutatja a magyar–amerikai viszony normalizálódását (Borhi 2009, Glant 2018), a magyarországi vezetés és az – amerikai – magyar emigráció közti kapcsolatok fejlődését. Az eredeti cikk és annak magyar szemlélője alapvetően egyetértett abban, hogy a Kádár János vezette államszocialista Magyarország élhető(bb) helyé vált, amelynek viszonylagos sikere nemcsak az élelmiszerek és a fogyasztói javak elérhetőségén alapult, hanem a nyugati irányú gazdasági, idegenforgalmi és kulturális nyitottságon is. Az Amerikai Magyar Népszava néhány hónappal korábban hasonló módon

* A tanulmány a *Nyugati hatások és transzferek a magyar kultúrában és tudományban az 1970-es és 1980-as években* című, NKFI-125374 számú kutatási program keretében készült.

1 Nánay Endre: Világhelyzet. *Californiai Magyarság*, 1976. augusztus 6.

összegezte a nyugati sajtóban megjelent véleményeket, rámutatva arra is, hogy bár a nyugati lapok csak korlátozottan jutnak el Magyarországra, a nyugati tudósítók könnyen átjutnak a határon:

Panaszkodik [a nyugati sajtó] arról, hogy nyugati újságokat nem árulnak az újságárusok, csupán a nagyobb hotelek. A nyugati újságírók látogatásai nem korlátozottak, hasonlóan néhány más kelet-európai ország gyakorlatához, a csehszlovák hatóságok azonban ma is sokkal szigorúbbak. A beutazó vízumokkal kapcsolatban elismerik a nyugati újságírók, hogy amikor keleteurópai kollegáik angol, francia, olasz vagy nyugatnémet víza után járnak, gyakran még nehezebb dolguk van mint amikor ők egy kelet-európai vízumot kérnek.²

Mindez a nyitottság nem a Helsinki Záróokmányból következett, a logikai rend inkább fordított: az 1950-es évek közepétől a desztalinizációval járó nyitás, a szovjet blokk külpolitikai stratégiaváltása, a békés egymás mellett élés vezetett el az 1975-ös egyezményig. Az utóbbit a történeti irodalom alapvetően a Szovjetunió és szövetségesei sikerének tartja, mivel nemzetközi szerződésben garantálta az 1945 után kialakult európai *status quot*, a Közép-Európaig nyúló szovjet érdekszférát. Ugyanakkor szinte általános az az értékelés, miszerint hosszabb távon a Nyugatnak sikerült a Helsinki záróokmányt a maga javára fordítania, ami elsősorban az emberi jogok kérdésének volt köszönhető, amelyet a Zárónyilatkozat az államok közötti kapcsolatok egyik alapelveként erősített meg (Kardos 1995, Thomas 2001, Snyder 2013, Apor et al. 2018). Az emberi jogok kérdése Carter elnöksége alatt olyan hangsúlyt kapott, hogy a közvélemény szemében összefonódott a harmadik kosárral, amely nem ezzel, hanem az emberek, az információ és a kulturális javak szabad áramlásával foglalkozott.

Az alábbi tanulmány a harmadik kosár egy másik konfliktusos területe: az újságírás, a sajtó, a média kérdéseit vizsgálja. Milyen fellépést választott a magyar külpolitika a kelet–nyugati ideológiai szembenállás szempontjából is jelentős kérdésben? Védekező állásba kényszerült-e, teljesítménye eleve erre „kárhoztatta”, vagy talált módot arra, hogy aktívan cselekedjen, és ha igen, milyen részterületeken és érvekkel igyekezett saját érdekeit képviselni? A magyar kulturális külpolitika törekvéseit a helsinki folyamathoz kapcsolódó külügyi, illetve pártforrások, valamint a Tájékoztatási Hivatal anyagai alapján elemezzük.

Helsinki másnapján

A magyar pártvezetés 1975–1976 fordulóján kedvezőnek ítélte a magyar külpolitika lehetőségeit, és a Helsinki záróokmány kapcsán offenzív fellépés mellett határozott (Földes 2015: 191). Ennek szellemében született meg 1976 során a Külügyminisztériumban (KÜM) az a tizenkilenc írásos magyar javaslat, amelyeket június és december között át is adtak a nyugati – köztük NATO-tag, illetve semleges – aláíró államok képviselőinek. A Varsói Szerződés és a NATO tagállamainak kétoldalú kapcsolataiban 1975 augusztusa után a Helsinki Záróokmány megkerülhetetlen kérdésként szerepelt. Már csak a Helsinkiben rögzített utókonferenciára való készülés miatt is tematizálta – és egyúttal megsokszorozta – a kétoldalú találkozók, sőt hozzájárult ahhoz, hogy azok magasabb szintre emelkedjenek (Földes 2015b: 420–576). Az azonban, hogy egy aláíró állam a Záróokmány minden kosarára vonatkozóan átfogó, írásos „ajánlattal” forduljon a többiekhez, kivételesnek, innovatív külpolitikai húzásnak számított (Békés 2019: 291–292).

Nem jelentett ez ugyanakkor nagyfokú nyitást, sőt inkább megelőző vágásként értékelhető, amellyel a magyar fél alapvetően elérte célját: a Záróokmánnyal kapcsolatos kérdéseket a kétoldalú megbeszélések többségén a magyar külügy tematizálta.³ A magyar vezetés attitűdje nem különbözött a testvérpártokétól: a bővülő érintke-

2 Magyarország: a legliberálisabb keleti ország. *Amerikai Magyar Népszava*, 1976. február 13.

3 Az amerikai fél ezt például úgy igyekezett kivédeni, hogy nem a magyar javaslatokra reagált, mint a partnerek többsége, hanem egy attól független, új írásos változatot adott át. Polgár Endre feljegyzése a magyar–amerikai konzultációról (1977. április 1.) MNL OL XIX-J-1-k-1977-77 d.

zéseket – bár bizonyos kulturális és tudományos területeken ezek jelentős szintet értek el – államilag ellenőrzött keretek között kívánta tartani, és a nyugati aktoroknak való a közvetlen, személyes – és nem intézményes alapú – kapcsolatokra törekvését ideológiai fellazításnak tekintette.⁴

A pontokba szedett javaslatok az információ szabad áramlásának, az újságírók szabad munkavégzésének, az újságok és a médiaanyagok cseréjének kérdéseivel is foglalkoztak. Milyen megközelítést alkalmazott e tárgykörben a magyar külpolitika? A magyar javaslatok egy része intézményes megállapodásokat ajánlott a tőkés partnernek, államközi vagy intézmények közötti szerződés formájában. Információs vonatkozásban ilyennek számított a rádiók és a televíziók együttműködése, amely szinte minden relációban a magyar pontok közé került. Ez azonban nem számított újdonságnak, a Magyar Rádió (MR) és a Magyar Televízió (MTV) a kontinens szinte összes televíziójával kapcsolatban állt, rendszeres műsorcsere – rádiós vonalon mindenekelőtt komolyzenei anyagok cseréje – révén szolgálta a magyar kultúra külföldi propagandáját, és az így átvett műsorokkal igyekezett valutát is megtakarítani. Volt persze olyan reláció, ahol ebben az időszakban kötöttek egyezményt – az olasz és a francia televízióval 1976-ban –, ezt új eredményként lehetett felmutatni.

1975 után a műsorcsere volumenét immár a záróokmány végrehajtásaként interpretálták. Az elektronikus médiumok közötti együttműködést az 1960-as és 1970-es évek kulturális egyezményei, az ezek alapján készülő éves munkatervek is érintették. Itt tehát mindenekelőtt arról volt szó, hogy a magyar külügy egy már bevett, elismert formával „habosította fel” a Helsinki Záróokmány végrehajtásához kapcsolódó ajánlatát: olyan együttműködési formát ajánlott, amely a magyar partnerintézményeknek nem okozott új kötelezettségvállalást. A javaslatok rendre felvetették, hogy az éves munkatervek keretében a rádiók és a televíziók kölcsönösen tájékoztassák egymást a küldött anyagokból ténylegesen felhasznált műsorpercekről. Erről az MR és az MTV részletes statisztikát vezetett, míg a nyugati médiumok adminisztrációja feltehetően nem. Ráadásul e mutatóban a magyar intézmények álltak jobban, így azt igazolhatták velük, hogy a magyar fél többet tesz a helsinki záróokmány végrehajtásáért. A javaslat így illeszkedett ahhoz a magyar – és általában államszocialista – törekvéshez is, hogy javítsanak a kelet–nyugati kulturális csere arányain, amely az 1970-es években is erősen a nyugati kultúráknak volt kedvező. Az államszocialista országok televízióin rendre több amerikai, francia és nyugat-német filmet és sorozatot lehetett látni, a rádiókban több nyugati zenei anyag – különösen több könnyűzenei szám – került adásba, mint fordítva, ahogy a színházakban is több nyugati darab futott, a kiadók is több nyugati irodalmat közvetítettek. A KÜM Sajtóosztálya (SFO) szóvá is tette, hogy 1975 után nem látszik e téren javulás, felróható, hogy „az átvett vagy beküldött forgatócsoporttal készített anyagok egy részét sem sugározzák a nyugati televíziók”.⁵

A fenti törekvést a tőkés partnerek jellemzően a rádiók és televíziók „függetlenségére” hivatkozva hártották el, miszerint a kormány nem szólhat bele ezeknek az állami intézmények működésébe, így államközi megállapodással sem kötelezheti őket műsorszerkesztési kérdésekben. Még világosabb volt az effajta érvelés az olyan hasonló magyar törekvések esetében (kulturális termékek cseréjének arányai a könyvkiadásban, színházban, információk felülvizsgálata a lexikonokban, turisztikai kiadványokban), ahol nem is állami, hanem magánpiaci szereplők, elsősorban könyvkiadók voltak az aktorok.

A másik tipikus vonatkozó magyar kezdeményezés az újságírók munkafeltételeit a vízum- és akkreditációs ügyeken keresztül közelítette meg, így terelve el a figyelmet a nyugati sajtószabadság-konceptiót tükröző felfogásról, amely a harmadik kosáron belül az újságírók szabad mozgását, a riportalanyaikkal való kötetlen kapcsolattartását helyezte előtérbe. Maga az újságírók külföldi akkreditálása nem okozott gondot általában sem a magyar újságírók külföldi, sem a külföldi tudósítók magyarországi munkája során. Egyedül az úgynevezett „tiltólistát” említhetjük itt, amelyet a magyar javaslat természetesen nem hozott szóba, és amelynek kezelésére visszatérünk. Az akkreditáció terén így nem volt sok tennivaló: a norvég fél például azzal vetette el a magyar javaslatot, hogy a norvég külügy gyakorlata szerint nincs formális akkreditációs eljárás, ami nem hátráltatja

4 Lásd 1975-ből: a Kulturális Kapcsolatok Intézetének jelentése Jelentés a Magyar Népköztársaság tudományos, oktatási és kulturális kapcsolatairól, 1973. május–1975. május. (1975. november 10.) MNL OL XIX-J-1-j 12. d.

5 A Külügyminisztérium Sajtóosztályának feljegyzése a sajtó- és propagandavonalon Helsinki szellemében tett intézkedésekről. MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

semiben a külföldi tudósítók tevékenységét.⁶ Egyes relációkban a magyar külügy érdekelt volt az akkreditáció rugalmasabb kezelésében – így az osztrák és a magyar külügyi sajtófőosztályok megállapodtak öt-öt újságíró szabad beutazásában (ők hat hónapra érvényes, többszöri belépésre jogosító vízumot kaptak)⁷ – illetve a kettős akkreditáció kérdésének felvetésében, ami az európai összehasonlításban szerény nemzetközi tudósítói státusok fényében praktikus kérdésnek számított. A kettős akkreditáció ugyanis lehetővé tette, hogy egy újságíró két különböző országban – például Ausztriában és Magyarországon – is ellássa állandó tudósítói feladatait. Az NSZK-val például már Belgrád előtt tárgyaltak három-három tudósító kölcsönös kettős akkreditálásáról.⁸

A vízumügyintézés magyar részről rendszerint nem okozott fennakadást. A magyar vízumot a külföldi újságírók 48 órán belül megkapták, a sportújságírók pedig azonnal. A nyugati gyakorlat – az általános vízumügyintézéshez hasonlóan – kettő-nyolc hetes várakozással járt a magyar újságírók számára.⁹ A helsinki zárónyilatkozat aláírása után nemcsak a kétoldalú találkozók száma ugrott meg: a számszerű növekedés az újságírói kérelmekben is érezhető volt. Az Agitációs és Propaganda Osztály előterjesztése szerint 1975 előtt évente nyolc-tizenkét nyugati televíziós forgatócsoport kért magyarországi forgatási engedélyt a Külügyminisztériumtól, 1976-ban negyvenhat, 1977 első negyedévében további húsz. A KÜM és az APB is úgy ítélte, a nyugati médiát fel lehet használni a magyar politika imázsának javítására Nyugaton, ha az engedély megadásánál kirostálják az „ellenséges szándékú” forgatócsoportokat, és megőrzik beleszólásukat a nyugati stábok munkájába (a forgatás helyszínének és a riportalanyok személyének megválasztása, bizonyos garanciák kikötése). Ennek jegyében 1976-ban a negyvenhat kérelmezőből harminchatan kaptak is forgatási engedélyt.¹⁰

A kétoldalú megbeszéléseken az újságírók munkája általánosabb keretben – mint az információk cseréje, jóindulatú tudósítás kérdése – is felmerült. A dán fél ennek kapcsán úgy érvelt, hogy a tájékoztatás szabadsága Dániában olyan prioritás, amelynek javításáért nemigen akad további teendő – persze készek ezt megvitatni a magyar külüggyel vagy a sajtó képviselőivel.¹¹ Az információ tárgyilagosságát, a tájékoztatás megjavítását a magyar külügy más relációban is felvetette. A portugál válasz egyetértett azzal, hogy a sajtóban tárgyilagosan kell beszámolni a másik ország helyzetéről, politikai folyamatairól, hozzátéve, hogy a realitás az, hogy ez az elv egyelőre egyik irányban sem érvényesül maradéktalanul.¹² Egyes relációkban konkrét ügyek is előkerültek – így a nyugat-német–magyar tárgyalásokon nem lehetett megkerülni a müncheni székhelyű Szabad Európa Rádió (SZER) működését. A német külügy ez esetben is arra hivatkozott, hogy az állam nem szólhat bele az adó műsorpolitikájába, egyúttal az információ szabad áramlásának Helsinkiben elfogadott elvét hangsúlyozta.¹³

A tizenkilenc relációs anyag tehát a magyar „erősségek” és érdekek mentén vetette fel a harmadik kosár kérdéseit, a konzuli és a kulturális kérdések mögött az információs ügyeknek ebben másodlagos szerep jutott. A Külügyminisztérium Sajtófőosztálya viszont úgy látta, hogy más, „rizikósabb” területen sem kell attól tartani, hogy a magyar fél defenzívába kerülhet. „Sokkal több nyugati borzsoa lap érkezik be Magyarországra, mint amennyi magyar sajtótermék – az emigránsok számára viszonyítva – eladásra kerül Nyugaton” – állapította meg a KÜM SFO.¹⁴ A kérdést a legtöbb nyugati partner a kétoldalú találkozókön sem erőltette, csak a nagyobb nyugati államok képviselői vetették fel, és ők sem a lényegi kérdések között. A KÜM pedig leszögezte, hogy a sajtó kérdését csak a kulturális csere keretén belül hajlandó megvitatni, elutasítva

6 Jegyzőkönyv Nagy János és Rolf Jerving norvég nagykövet megbeszéléséről. MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

7 Randé Jenő levele Lakatos Ernő részére (1976. november 14.) MNL OL XIX-A-24b 100. d.

8 Randé Jenő levele Lakatos Ernő részére (1977. április 19.) MNL OL XIX-A-24b 109. d.

9 A Külügyminisztérium Sajtófőosztályának feljegyzése a sajtó- és propagandavonalon Helsinki szellemében tett intézkedésekről. MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

10 Javaslat az Agitációs és Propaganda Bizottság részére a nem szocialista országok tv-forgatócsoportjaival kapcsolatos munka szabályozásáról Magyarországon (1977. június 11.) MNL OL XIX-A-24b 106. d.

11 Feljegyzés a magyar–dán külügyminisztériumi főosztályvezetői megbeszéléséről (1977. június 10.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

12 Feljegyzés a 7. 1977. március 16–18-i magyar–portugál külügyminisztériumi főosztályvezetői megbeszéléséről MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

13 Összefoglaló az EBEÉ záróokmány végrehajtására vonatkozó magyar javaslatok megtárgyalásáról és végrehajtásáról magyar-NSZK viszonylatban (1977. április 14.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-143 d.

14 Intézkedések sajtó- és propagandavonalon Helsinki szellemében (1977. március 7.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

...az olyan törekvéseket, hogy a polgári sajtótermékek terjesztésének és hozzáférhetőségének kérdését kiragadják az összefüggésekből, mértéktelenül felnagyítsák a jelentőségét, s megkerüljék az egymás kulturális értékeinek hozzáférhetősége, az egymásról adott valós tájékoztatás mennyisége és minősége terén fennálló aránytalanságokat.¹⁵

Ezzel együtt a sajtóirányítás szervei igyekeztek számszerű előrehaladást is felmutatni Belgrádra. Ennek jegyében 1977 januárjában a Tájékoztatási Hivatal 30 lappal bővítette a megrendelhető nyugati kiadványok listáját, és a végrehajtással a lapexportot és -importot bonyolító Kultúra Külkereskedelmi Vállalatot bízta meg.¹⁶ Az azonban azt jelezte, hogy mindössze hét-nyolc olyan – angol és német nyelvű – lap van a listán, amelynek magyarországi terjesztését vállalni tudja.¹⁷ Megoldhatatlannak tartották viszont az olasz, a svájci és a francia lapok terjesztését, más-más, de nem politikai, hanem üzleti okokból. Az olasz lapimportot a rendkívül megbízhatatlan szállítás akadályozta, a svájci lapok esetében a kiadóval nem sikerült megegyezni a remittenda visszavételéről, míg francia vonalon az árak okoztak gondot, a kínált feltételekkel a Kultúra az újságokat értékesíthetetlennek ítélte.¹⁸ Ebbe a várható belgrádi támadásokra mégiscsak készülő külügy nem szívesen nyugodott bele: „Ha itt visszaesés mutatkozik a két fontos relációban, ezt a záróokmány végrehajtására irányuló szándékunk megkérdőjelezésére fogják felhasználni.” Mindenestre alapos dokumentációt kért, hogy vita esetén a felelősséget a nyugati partnerre tudja terhelni.¹⁹ A Tájékoztatási Hivatal által felvetett másik probléma abból adódott, hogy a külföldről érkező sajtótermékeknek még át kellett menniük egy klasszikus cenzorálási folyamaton, és előfordulhatott, hogy egy lapszám olyan – például a Szovjetuniót vagy más szövetséges állam vezetését támadó – cikket tartalmazott, amely miatt végül nem engedték terjeszteni. „Ki vállalja az anyagi következményeit annak, ha például egy Magyarországon 900–1000 példányban terjesztett újság körülbelül kétharmadát visszatartjuk, s ezek itthoni eladási ára 30–40 ft körül mozog?” – tette fel a kérdést a Tájékoztatási Hivatal elnöke, Várkonyi Péter.²⁰ Bányász Rezső, a KÜM sajtóosztály-vezetője erre úgy érvelt, hogy „a nyugati lapok visszatartását hivatalos, nyílt, törvényes formában kellene megvalósítani”, például a Fővárosi Főügyészség rendelje el azok elkobzását, mert az nyugati sztenderdek szerint is jogállami megoldásnak számítana.²¹

Mindazonáltal a nyugati sajtótermékek árusítását a magyar vezetés nem kívánta jelentős mértékben bővíteni, és megelégedett dokumentálható látszatintézkedésekkel is. Ügyelt arra, hogy az országba behozott külföldi sajtótermékek többsége minél távolabb essen a politikai szférától, és minél kevésbé jusson el magánszemélyekhez. A tőkés relációban beszerzett lapoknak eleve 70 százaléka szakmai, tudományos jellegű kiadvány volt, és főképp azt a célt szolgálta, hogy az egyes szakterületek specialistái tájékozottak legyenek saját tudományáguk külföldi irodalmában. A lapok döntő többsége intézeti, vállalati előfizetésen keresztül érkezett, kontrollált formában. Bár az összeállítás eredményeként jegyezte meg, hogy az OSZK megjelenteti a magyar könyvtárakban meglévő külföldi kiadványok katalógusát, és hogy a nagyobb könyvtárakban nyugati sajtótermékek is hozzáférhetők, ez nem jelentett széleskörű hozzáférést.²² Hogy még a sajtóirányítóknak sem volt pontos képük arról, hogy mi a tényleges könyvtári gyakorlat, jól mutatja Bányász Rezső megjegyzése, miszerint meglepve hallotta, hogy a megyei könyvtárak olvasótermeiben más nyugati kiadványok mellett a nyugat-német Stern is olvasható.²³

15 Nagy János feljegyzése Grósz Károly részére (1976. október 6.) MNL OL XIX-A-24b 96. d.

16 A specializált export-import vállalatok (impexek) a szocialista külkereskedelem jellegzetes szervei voltak. Azonban például a semleges Ausztriában is egy vállalat tartotta kézben a szocialista lapimport és lapexport lebonyolítását, a Globus. – A Kultúra KKV jelentése az osztrák–magyar lapkereskedelemlről. (1976. május 31.) MNL OL XIX-A-24b 104. d.

17 Ezek: Bunte Österreich, Sport, Sport-Funk (Ausztria), Frau im Spiegel, Neue Illustrierte Revue (NSZK), New Statesman, News of the World (Nagy-Britannia), New Yorker (USA).

18 Várkonyi Péter levele Nagy János részére (1977. május 24.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

19 Bányász Rezső megjegyzése Várkonyi Péter leveléhez (1977. június 3.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

20 Várkonyi Péter levele Nagy János részére (1977. május 24.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

21 Bányász Rezső megjegyzése Várkonyi Péter leveléhez (1977. június 3.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

22 Jelentés az európai biztonsági és együttműködési értekezlet záróokmányában foglaltak végrehajtásáról és a belgrádi tanácskozáson képviselendő magyar irányelvekről (1977. május 9.). MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

23 Bányász Rezső megjegyzése Várkonyi Péter leveléhez (1977. június 3.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

Hivatalosan ugyanis az úgynevezett polgári sajtó a nyilvános olvasókban nem volt elérhető, míg Lengyelországban mintegy 5000 olvasóklub működött országszerte, ahol a klubtagok ezeket az újságokat is kézbe vehették.²⁴ Ha fel is merült, hogy Helsinki szellemében néhány helyen – a legnagyobb budapesti könyvtárakban, az Egyetemi Könyvtárban – mégis legyenek nyugati újságok a polcokon, azt csak néhány, alaposan megrostált, az adott könyvtár profiljának megfelelően kiválasztott kiadvány esetében tartották támogathatónak.²⁵

1977-ben mindössze 44 elárusítóhelyen lehetett nyugati újságokat venni, csakis döntően külföldiek által látogatott szállodákban. Ez nem sokban különbözött a szállodákra és a repterekre korlátozódó szovjet gyakorlattól, az idegenforgalmi szezonra és a tengerparti üdülőhelyekre összpontosító bolgár módszertől, vagy a csehszlovák rendtől. A lengyel vezetés e téren is rugalmasabb volt, ott több nagy újságospavilonban is elérhetőek voltak e kiadványok,²⁶ míg Romániában Belgrád előtt, 1977-ben szélesítették a lehetőségeket, és szállodák mellett néhány központi újságospavilonban is lehetett egy-egy nyugati lapot kapni.²⁷ Tehát Magyarországon – a legtöbb államszocialista országhoz hasonlóan – a behozott politikai lapok jelentős részét eleve külföldi állampolgároknak kínálták eladásra a csak általuk látogatott helyeken. A szállodáknak azonban inkább terhet jelentett a lapárusítással járó extrafeladat. A Kultúra beszámolója szerint „ezt a kérdést legfeljebb a portás vagy a ruhatáros személyes tevékenységének tekintik és nem a szolgáltatások között tartják számon”.²⁸ A választék sem volt hatalmas, 1976-ban mintegy tucatnyi politikai napilap és magazin került a recepciókra, a példányszámok a néhánytól a néhány százig terjedtek: az osztrák Die Presse (50 példány) és Kurier (220), a nyugat-német Franfurter Allgemeine Zeitung (160), a Süddeutsche Zeitung (165), a Spiegel (6), a Bunte (321) és a Stern (451), a francia Le Figaro (25) és Le Monde (25), a brit The Times (75), valamint az amerikai International Herald Tribune (110) és Newsweek (386) példányaihoz lehetett a hotelek aulájában hozzájutni. A Newsweek, a Bunte és a Stern a magyar olvasók körében is érdeklődésre tartott volna számot, legalábbis erről tanúskodik, hogy 130, 80, illetve 50 példányt nyugati ismerősök fizettek elő magyarországi magánszemélyek részére, sőt a Spiegelből többszöröse – így is csak 35 – jutott ily módon az országba a hivatalos importnak. Az 1976-ban az emberi jogi érvrendszert a Szovjetunió elleni külpolitikája középpontjába emelő Jimmy Cartert az év emberének megválasztó amerikai Time 120 előfizetői példányát nem növelte szállodai elárusítás.²⁹ A mintegy 600–700 magánelőfizetés és a szállodai árusítás volumene azonban eltörpült a vállalati és az intézményi megrendelések mellett: a jellemző a helsinki egyezmény utáni években is a nem politikai lapokra szóló, közületi előfizetés maradt.

Nagyobb nyugati nyomás híján a Külügyminisztérium is megelégedett volna azzal, hogy az információáramlás szélesítése nevében – középtávon – egy-két újabb budapesti és két-három balatoni hotelben is terítse a nyugati napilapokat,³⁰ illetve diplomáciailag kiaknázható lépésként megfontolásra ajánlotta egy-két nagyobb, „reprezentatív” budapesti újságosnál is kitenni nyugati lapokat.³¹ A KÜM már 1976-ban is azt javasolta, hogy néhány polgári napilapot négy-öt budapesti és balatoni kioszkban is ki lehetne tenni, azzal a feltétellel, hogy ugyanott az adott ország kommunista pártjának napilapja, az államszocialista országok főbb lapjai és az országpropagandát szolgáló idegen nyelvű magyar kiadványok is kaphatók legyenek. Szintén látványintézkedésnek számított az a felvetés, hogy kongresszusok, nagyobb nemzetközi rendezvények idején a szállodák a nyugati lapok bővebb választékát kínálják.³² Az alapállás viszont az maradt: nem szabad lehetőséget adni arra, hogy a nyugati sajtó

24 Nagy János feljegyzése Grósz Károly részére (1976. október 6.) MNL OL XIX-A-24b 96. d.

25 Jelentés az Agitációs és Propaganda Bizottság részére a burzsoá lapok magyarországi, valamint a magyar lapok tőkés országbeli terjesztésének helyzetéről (1976. november 5.) MNL OL XIX-A-24b 96. d.

26 Uo.

27 A bukaresti nagykövetség jelentése (1977. április 26.) MNL OL XIX-A-24b 108. d.

28 Kornis Pál levele Lakatos Ernő részére (1977. május 26.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

29 A Tájékoztatási Hivatal összeállítása a nyugati lapok magyarországi terjesztéséről (1976. október 7.) MNL OL XIX-A-24b 96. d.

30 Jelentés az európai biztonsági és együttműködési értekezlet záróokmányában foglaltak végrehajtásáról és a belgrádi tanácskozáson képviselendő magyar irányelvekről (1977. május 9.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

31 Bányász Rezső megjegyzése Várkonyi Péter leveléhez (1977. június 3.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-142 d.

32 Nagy János feljegyzése Grósz Károly részére (1976. október 6.) MNL OL XIX-A-24b 96. d.

tömeghatást érjen el, ugyanakkor a tudásimport jegyében a műszaki-tudományos kiadványok behozatala emelhető.³³

Egy másik potenciális támadási felületet jelentett az úgynevezett tiltó névjegyzék kérdése. Ahogy a vízumügyek esetében is láttuk, általában a nyugati felek is elismerték, hogy az újságírók ki- és beutazása Magyarországon alapvetően szabad, és munkavégzésük során sem találkoznak különleges akadályokkal. Magyarországon az 1970-es években nem voltak olyan zárt övezetek, mint a Szovjetunióban. Létezett azonban egy „feketelista”, hivatalos nevén tiltó névjegyzék, amelyet nem a Külügyminisztérium, illetve annak Sajtóosztálya (KÜM SFO), hanem a Belügyminisztérium Igazgatásrendészeti Csoportfőnöksége vezetett. Ilyen azonban mindkét irányban létezett, Randé Jenő aktuális példaként Szimon József, MÚOSZ-főosztályvezetőt említi, aki az NSZK-ba nem léphetett be. A Kijevben diplomát szerző Szimon feltételezhetően titkosszolgálati kapcsolatai (Borvendég 2016) miatt nem kapott nyugat-német vízumot.

A KÜM SFO a belgrádi értekezlet előtt a tiltó névjegyzék aktuális állásáról is kért információt. 1976 szeptemberében 157 újságíró volt kitiltva Magyarország területéről: többségük, 103 fő magyar származású volt. Állampolgárságuk szerint a legjelentősebb csoportok: nyugat-német 31 fő, brit 26 fő, amerikai 25 fő és osztrák 18 fő.³⁴ A közel 160 főből 38 került a KÜM javaslatára az újságírói feketelistára, ám az azon szereplők döntő többsége már legalább öt évvel azt megelőzően – tehát 1971 előtt – került fel arra. Bizonyos nyugati szerkesztőségek tagjai automatikusan rákerültek a listára, így az Amerika Hangja vagy a SZER szerkesztői, tudósítói is.

A KÜM SFO vezetése hasznosnak látta, hogy a helsinki folyamat fényében – a belgrádi utókonferenciát megelőzően – felülvizsgálják és megkurtítsák a tiltólistát, lehúzva például azokat, akik bizonyos ideje nem jelentkeztek „ellenséges” írással, vagy újabb publikációikban nagyobb jóindulattal írtak a magyarországi viszonyokról: „az ilyen személyek kihagyásával csökkenthetjük a »harmadik kosárral« kapcsolatos vitalehetőségeket”.³⁵ A feljegyzés kiemeli, hogy a tiltólistát a mindennapi gyakorlat már eleve felülírta; többször előfordult, hogy tiltólistán szereplő NSZK, brit, amerikai vagy osztrák zurnalista beutazását engedélyezték egyedi döntéssel, eseti alapon – az anyag Takács Józsefet, az Amerika Hangja újságíróját említette név szerint.

A belgrádi értekezlet

A színpalak mögött zajló kétoldalú csörték után 1977 szeptemberében a jugoszláv fővárosban megnyílt az első EBEÉ utókonferencia. A nyáron előzetesen elfogadott eljárásrend szerint a nemzetközi nyilvánosságot a plenáris ülészak biztosította, amelyet a Varsói Szerződés országai igyekeztek időben is behatárolni és minél formálisabb keretek közé szorítani, hogy ne válhasson a „számonkérés” fórumává.³⁶ Az Egyesült Államok vezette nyugati aláíróknak éppen ez volt a törekvésük: a Helsinki záróokmány megsértésének eseteit bemutatni az államszocialista államok gyakorlata, mindenekelőtt az emberi jogok terén, másodsorban a harmadik kosár olyan ügyeiben, mint a személyek szabad mozgása, a vallásgyakorlás, az információáramlás, vagy a második kosárban a gazdasági információk hozzáférhetősége.

Az ellenzékkel szembeni hatósági fellépések, emigrációs, családsegítési és házassági kérelmek elutasítása és megtorlása tárgyában megfogalmazott vádakhoz képest az információ szabad áramlásával kapcsolatos kifogások enyhébbek voltak. A magyar delegáció feljegyzései szerint a nyugati résztvevők elsősorban a következőket rótták fel nyílt színen az államszocialista országoknak: a nyugati lapok terjesztésének erős korlátozása, a közületi előfizetések dominanciája, miáltal a nyugati sajtó nem az olvasókhöz jut el, hanem „zárt hivatalokba” kerül (a svájci és a kanadai küldöttség felszólalásában); a mesterségesen magasán megállapított lapárak, ami azt a célt

33 Jelentés az Agitációs és Propaganda Bizottság részére a burzsoá lapok magyarországi, valamint a magyar lapok tőkés országbeli terjesztésének helyzetéről (1976. november 5.) MNL OL XIX-A-24b 96. d.

34 Kukkk István levele Randé Jenő részére. MNL OL XIX-J-1-j 13. d.

35 A KÜM SFO feljegyzése az újságírói tiltólista tárgyában. MNL OL XIX-J-1-j 13. d.

36 A magyar delegáció jelentései a belgrádi előkészítő értekezletről. MNL OL XIX-J-1-j-1977-143 d.

szolgálja, hogy elzárják a nyugati lapokat a közönségtől (svájci, francia). A kanadai és a nyugat-német felszólaló a követségi bulletinek terjesztésének akadályozását is szóvá tette.³⁷ Az amerikai felszólalásban említett példa ezt a problémát a személyek közti kapcsolattartás dimenziójában helyezte el:

...ha egy szovjet iskolás fiú amerikai barátja nem küldheti meg Moszkvába az előfizetett National Geographic magazint vagy a World Almanach egy példányát egy csehszlovák tanárnak, az információáramlást akadályozzák és nem szélesítik.³⁸

Egy másik, a Nyugat számára „kedves” témában, az újságírók munkafeltételeivel kapcsolatban az olasz és a svéd küldött azt róttá fel, hogy a nyugati újságírók nehezen jutnak el a lehetséges információforrásaikhoz.

Ugyanakkor – ahogy a harmadik kosár kapcsán általában – Magyarországot nem érte konkrét vád a sajtó- és információk szabad áramlása terén sem. Sőt – akár annak a jegyében, hogy a nyugatiak feszültséget szítsanak a szovjet blokkon belül, vagy azért, hogy jobban ellenpontoszák az elsősorban a Szovjetunióra, az NDK-ra és a Csehszlovákiára zúdított kritikájukat – Magyarországot még információs téren is inkább pozitív példaként említették. Így a britek megjegyezték, hogy a Magyar Televízió hasznos segítséget nyújtott az Anna Karenina című tévéfilm elkészítéséhez,³⁹ az olaszok dicsérték a Nemzetközi Szemle című – 1957 óta megjelenő, külpolitikai tárgyú cikket, dokumentumokat magyarul közlő és kivonatoló – folyóiratot, a norvég felszólaló a Nemzetközi Stúdió című késő esti televíziós vitaműsorról szólt elismerően, míg a kanadai delegáció vezetője a kanadai magyarokról készített film⁴⁰ tárgyilagosságát méltatta.⁴¹

A magyar delegáció – az államszocialista országok taktikájával összhangban – a viták tompításában volt érdekelt, ezért Nagy János külügyminiszter-helyettes felszólalása is a megtett lépésekre koncentrált, és általánosságban említette az információk hozzáférhetővé tétele, cseréje előmozdítására tett magyar lépéseket.⁴² Bányász Rezső felszólalása pedig – a Belgrád előtt képviselt magyar törekvésekkel összhangban – a kulturális aszimmetria oldaláról közelítette meg az információáramlás és nyitottság kérdését is. Ennek jegyében a televíziós műsorokban, a filmforgalmazásban, a könyvkiadásban jól kimutatható aránytalanságokra hívta fel a figyelmet.⁴³

Az általános vita után következő bizottsági szakasz már nem volt nyilvános. Itt folytatódhatott a másik fél kritikája, amelyhez immár a konferencia záródokumentumához tett javaslatok szolgáltatták alapot. Sőt, eleve a beadott javaslatok is születhettek támadó szándékkal, amire az emberi jogok és a harmadik kosár területén bőven volt példa. A résztvevők közel száz javaslatot terjesztettek be a leendő zárónyilatkozat szövegéhez. A KÜM november végi kimutatása szerint az addigi javaslatok közül messze a legtöbb – hetvenkilencből harminchét, vagyis negyvenhét százalék – a H, Humanitárius bizottsághoz tartozott, vagyis a harmadik kosárhoz kapcsolódott. A harminchétből tizenötöt írtak az államszocialista delegációk, tizenhetet a NATO-tagországok, a fennmaradó ötöt a semleges államok.⁴⁴

Ahogy a harmadik kosárban általában, az információs kérdésekben is egyértelműen a nyugatiak kerültek kezdeményező szerepbe. Javasataik a találkozón addig is képviselt kritikájukat öntötték írásba. Benyújtottak egy javaslatot a nyomtatott információ terjesztéséről, amely azt mondta volna ki, hogy a résztvevők nem akadá-

37 A magyar delegáció feljegyzése a humanitárius kérdések vitájáról Belgrádban (1977. november 9.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-143 d.

38 Az amerikai felszólalás – az általános vita értékelése mellékleteként (1977. október 12.).

39 Magyarország már az 1970-es évek idején kedvelt forgatási helyszíne volt a nyugati televíziós és filmes vállalkozásoknak. A BBC tízrészes sorozatának forgatásai 1977 januárjában kezdődtek meg Budapesten a városligeti műjépgályán, illetve a Budai Várban. – Anna Karenina a Budai Várban. *Hétfői Hírek*, 1977. január 24.

40 Kígyós Sándor *Kanadai randevű* című kétrészes dokumentumfilmjét 1977 augusztusának végén, nem sokkal a belgrádi konferencia előtt mutatta be a Magyar Televízió. Lásd: Simon Emil: Honfitársaink nyomában. *Szabad Föld*, 1977. szeptember 18. 8.

41 Feljegyzés a belgrádi értekezletről (1977. november 9.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-143 d.

42 Nagy János felszólalása Belgrádban (1977. október 7.) MNL OL XIX-J-1-k-1978-27 d.

43 A televízióban bemutatott filmeknél nyolc-tízszeres különbségről beszélt, a 90 átvett nyugati filmmel – kissé csúsztatva – az országonként jellemzően átvett egy-három magyar mozifilmel hasonlította össze, míg a könyvkiadásnál azt róttá fel, hogy a Magyarországon 1976-ban 9,4 millió példányban megjelent fordításirodalomhoz mérten méltatlanul kevés magyar mű jelenik Nyugaton. Bányász Rezső felszólalása Belgrádban (1977. október 14.) MNL OL XIX-J-1-k-1978-27 d.

44 Jelentés a belgrádi találkozón benyújtott hivatalos javaslatok megoszlásáról (1977. november 23.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-143 d.

lyozzák az egymás országaiból származó „sajtótermékek iránt megnyilvánuló érdeklődést”, és ennek érdekében az előfizetési lehetőségeket is szélesítik. Két javaslat is érkezett az újságírók munkafeltételeinek javítása címén: az egyik arra kötelezte volna a résztvevőket, hogy a határaikon átlépő újságírók szabadon szállíthassák magukkal a munkájukhoz szükségesnek ítélt dokumentációt, míg a másik a cikkeik és tudósításaik miatti kiutasítás tilalmát mondta volna ki. Egy átfogó javaslat pedig szinte minden vitás kérdést magában sűrített: összeurópai egyezményt indítványozott az újságírók munkafeltételeinek biztosítására, a sajtótermékek behozatalának, nyilvános árusításának stb. szélesítésére, ösztönözte volna a kiadókat, hogy szerződéses keretek között bonyolítsák a cikkek, kommentárok cseréjét, valamint az EBK-harmincötök, vagyis az aláíró államok kiadványait egymás könyvtáraiban kínáló nyilvános olvasószobákra vonatkozó ajánlások kidolgozását kezdeményezte. Egy további jugoszláv javaslat pedig a hírügynökségi kapcsolatokat, információcserét ösztönözte volna.⁴⁵

Összegzés

Belgrádban azonban nem volt esély arra, hogy a harmadik kosárban, ezen belül az információs kérdésekben bármiféle kompromisszum jöjjön létre. A két szuperhatalom feszült viszonya, az Egyesült Államok által választott élesen támadó alapállás és az azzal szemben felvett merev szovjet defenzíva már a plenáris szakasz kezdetétől meghatározta a konferencia forgatókönyvét. A bizottsági vitában a Szovjetunió és szövetségesei semmiféle engedményt nem akartak tenni a harmadik kosár pontjaiban, és minden újabb kötelezettségvállalást a Helsinki Záróokmány nem kívánatos továbbfejlesztésének – az 1975-ben elért jó alku feladásának – tekintettek. A sajtót és médiát érintő kérdések ugyan nem a leghevesebb indulatokat kavarták, de éles ideológiai szembenállás fejeződött ki bennük. Amit a nyugati fél nyitottságként, az információkhoz való állampolgári jogként keretezett, azt a szovjet blokk országai – joggal – fogták fel tájékoztatási rendszerük viszonylagos zártsága, állammonopolisztikus jellege elleni támadásként, „fellázítási” kísérletként. Még ha voltak is különbségek a szovjet blokk egyes országainak gyakorlatai között, így a magyar vagy a lengyel nyilvánosság is nyitottabbnak számított, a veszélyérzet, a védekező reflexek mindegyik pártvezetést jellemezték. A nyugati törekvések mögötti eszmeiség és politikai szándék nemcsak Moszkva vagy Berlin, hanem Budapest és Varsó számára is elfogadhatatlan volt. A belgrádi utókonferenciát átható bizalmatlan légkörben az apró kompromisszumok keresése komolyan fel sem merült. Ilyen általános hangulatban az egyenlőbb cserét megcélzó kulturális tárgyú magyar javaslatnak sem volt esélye, bár azt több kisebb népszerűségű, így a kis nyelvek kultúráinak támogatásában érdekelt nyugati aláíró is kedvezően fogadta. Ám a szovjet értékelés szerint ez is tovább ment volna a záróokmányt betűjén, így – a sajtó- és médiakérdések magyar megközelítésével egy irányba mutató javaslat – nem kívánatos precedenst jelentett volna a nyugati követelések alátámasztásához.⁴⁶

Hiába készítettek el a nyugati és a semleges országok is egy-egy átfogó záródokumentum-tervezetet a beérkező javaslatok alapján, ez a szovjet blokk országainak nem lehetett tárgyalási alap. A belgrádi konferencia így végül egy olyan rövid záródokumentum elfogadásával ért véget, amely az éles szembenállást azzal oldotta fel, hogy a résztvevők eltérő véleményeknek adtak hangot a Záróokmány végrehajtásának kapcsán. Továbbá kimondta, hogy mely három szakértői értekezlettel folytatódik a Helsinki-folyamat. Ezek közül az NSZK-ban sorra kerülő Tudományos Fórum kötődött a harmadik kosárhoz, információs tárgyú eseményt nem rögzítettek az 1980-ban esedékes madridi utókonferenciáig.⁴⁷ Bár a hidegháború a következő években fagyosabb szakaszába lépett, Madridban – évekig elhúzódó kemény alku árán – éppen ellenkezőleg alakult a tárgyalássorozat: a sajtó- és médiakérdésekben is sikerült addig csiszolni az ellentétes érdekeket, míg mind a harmincöt aláíró engedett saját alapállásából. E tanulmány következő, hamarosan megjelenő része azt elemzi, hogy ez milyen kölcsönös engedmények árán, illetve milyen érdekek mentén mehetett végbe, illetve mennyire vágott egybe a magyar külpolitikai törekvésekkel.

45 Feljegyzés A humanitárius és egyéb kacsolatokra vonatkozóan eddig beterjesztett javaslatok a belgrádi találkozón (1977. november 9.) MNL OL XIX-J-1-j-1977-143 d.

46 Erdős André jelentése (1978. február 2.). MNL OL XIX-J-1-j-1978-145 d.

47 Összefoglaló jelentés a belgrádi találkozóról (1978. március 9.) MNL OL XIX-J-1-j-1978-145 d.

Irodalom

Apor, Balázs, Péter Apor & Sándor Horváth (2018): Unlocking New Histories of Human Rights in State Socialist Europe: The Role of the COURAGE Collections. In: Balázs Apor, Péter Apor & Sándor Horváth (eds.): *The Handbook of Courage: Cultural Opposition and its Heritage in Eastern Europe*, 493–522. o. Budapest: Institute of History HAS.

Békés Csaba (2019): *Enyhülés és emancipáció*. Budapest: Osiris.

Borhi László (2009): *Magyar-amerikai kapcsolatok 1945–1989 – Források*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet.

Borvendég Zsuzsanna (2016): „Hírügynökségek”. A Press rezidentúra és a megnyertek hálózata a Kádár-rendszer sajtóéletében. Betekintő, X. évf. 3. sz., http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2016_3_borvendeg.pdf.

Glant Tibor (2018): *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*. Debrecen: Dupress.

Földes Görgy (2015): *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*, I. kötet. Budapest: Napvilág Kiadó.

Földes György (2015b): *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*, II. kötet. Budapest: Napvilág Kiadó.

Kardos Gábor (2005): A harmadik kosár: a humanitárius együttműködés. In: Dunay Pál–Gazdag Ferenc (szerk.): *A Helsinki folyamat: az első húsz év*, 149–168. o. Budapest: Zrínyi Kiadó.

Snyder, Sarah B. (2013): *Human Rights Activism and the End of the Cold War: A Transnational History of the Helsinki Network*. Cambridge: Cambridge University Press.

Thomas, Daniel C. (2001): *The Helsinki Effect: International Norms, Human Rights, and the Demise of Communism*. Princeton: Princeton University Press.

Források

MNL OL XIX-J-1 – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztérium iratai

MNL OL XIX-A-24b – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának iratai

Abstract in English

“The Good Pupil tested.” Hungarian Foreign Policy in the International Debates on Press and Media Affairs after Helsinki (1975–1983) I. From Helsinki to Belgrade

The 1975 Helsinki Final Act, the anchorage of the post-1945 European *status quo* was seen as the success of Soviet diplomacy. However, by declaring the free movement of people and ideas, and by admitting the respect for human rights as a basic principle of relations between states, its Basket III gave a trump card for Western powers against communist countries. Questions of information policy, including the travel opportunities and working conditions of journalists, the availability of Western press in communist countries, were also listed among these issues. These issues, which were rather unfavourable for the members of the Soviet bloc, rose to an important battlefield of the Cold War ideological struggle in international politics after 1975. This study reconstructs and analyses how Hungarian foreign policy related to these issues before and during the Belgrade conference. It examines if it was capable of transcending defensive attitudes, and whether it could insert the questions of media and information into its broader objectives within Basket III.

Keywords: availability of Western press, Belgrade conference, cold war, cultural exchange, Helsinki Final Act, Hungarian foreign policy, media relations, third basket

Takács Róbert az ELTE Új- és Legújabbkori Doktori Iskolájában szerzett PhD-fokozatot 2011-ben. A Politikatörténeti Intézet tudományos munkatársa, a *Nyugati hatások és transzferek a magyar kultúrában és tudományban az 1970-es és 1980-as években* című OTKA-projekt vezetője, a *Múltunk* című folyóirat felelős szerkesztője. Kutatási területe az 1945 utáni kulturális külkapcsolatok és transzferek története, a sajtó- és médiatörténet, a politikai humor története. Legutóbbi írása a *Médiakutatóban*: „»Tehenészgiccs a kultúra bölcsőjébe.« Amerika-kép Hollywoodon innen és túl 1945 és 1948 között a koalíciós pártok napilapjainak tükrében” (2014. ősz). Email: takrobi78@gmail.com